

άνθρωποι γίνονται άχρηστοι στους φίλους τους, οχληροί στους γείτονές τους, απρόσοιτοι στους ξένους, μοχθηροί στις γυναίκες τους και κακοί επιστάτες των παιδιών τους.

Αλήθεια πόσο πρέπει να τους λυπούμαστε αυτούς τους ανθρώπους που δεν αντιλαμβάνονται ότι η ευτυχία δεν είναι ο αριθμός των κινήτων ή ακινήτων που απέκτησαν ή θα αποκτήσουν αλλά οι γνώσεις και η πτωχεία των επιθυμιών μας. Ακόμη πιο μεγάλη ευτυχία γνωρίζουν εκείνοι που παίρνουν τη μεγάλη απόφαση να κάμουν

έγκαιρα μια σωστή διανομή της περιουσίας τους χωρίς να ξεχνούν εκτός από τα παιδιά τους, αυτούς από τους οποίους πήραν ευεργεσίες κατά τη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους. Αυτοί που δεν ξεχνούν ποτέ την πόλη ή το χωριό που τους βοήθησε για να κερδίσουν αυτά που κέρδισαν. Αυτοί που παίρνουν τις σωστές και γενναίες αποφάσεις εις ό,τι αφορά τη διανομή της περιουσίας τους που δυστυχώς είναι πολύ λίγοι στον τόπο μας, κερδίζουν πολλά, κερδίζουν τον θαυμασμό όλων μας.

A.M. Δημητριάδης

Ο Κυπριακός γάμος

Μια εθνογραφική μελέτη του Γ. Αβέρωφ

Ο Γάμος στην Κύπρο μέχρις ότου φτάσει στην ολοκλήρωση του περνούσε από μια μακρόχρονη και πολλές φορές πολυκύμαντη δοκιμασία. Πλήρης περιγραφή τόσο των ηθών όσο και των εθίμων του παλαιού κυπριακού γάμου καθώς και των διαφόρων επηρεασμών και περιστατικών που συμβαίνουν σ' αυτόν περιγράφονται στο βιβλίο του κ. Γ. Αβέρωφ «Ο Κυπριακός Γάμος». Το βιβλίο τούτο αποτελεί μια εθνογραφική μελέτη του κυπριακού γάμου.

Ένα από τα στάδια, στα χωριά ιδίως, ήταν όταν πατέρες παιδιών, σαν χωριανοί ή σαν φίλοι, ο ένας με το γιο και ο άλλος με την κόρη, έδιναν υπόσχεση μεταξύ τους να γίνουν συμπεθέροι. Κι αυτό γινόταν κάποτε όταν τα παιδιά ήταν ακόμη στην ηλικία του δημοτικού σχολείου ή και μικρότερα και φυσικά τα παιδιά ήταν τελείως ανυποψίαστα.

Αργότερα σαν έφτανε, κατά τη γνώμη των γονιών, το πλήρωμα του χρόνου, ανακοίνωναν στους νέους επίσημα το γεγονός, έκαναν επίσκεψη στο σπίτι της κόρης και ζητούσαν επίσημα το χέρι της και μετά ακολουθούσε οικογενειακό συμπόσιο για να χαιρετίσουν το γεγονός και να ιδωθούν και οι δυο νέοι από κοντά καλύτερα.

Η ΠΡΟΞΕΝΙΑ

Συνηθισμένο και το έθιμο της προξενιάς. Σε κάθε χωριό υπήρχε κατά κανόνα μια επίσημη προξενήτρα. Πολλές φορές θέβαια τα προξενιά γινότουσαν από ανεπίσημους προξενητάδες, όπως συγγενείς, φίλους και άλλους, που ήταν πολύ καλά συνδεδεμένοι με τα πρόσωπα που ενδιαφέρονταν.

Η διαδικασία της προξενιάς ξεκινούσε από κάποιο σημείο. Κάποτε η πεπειραμένη και «πολλοπάτητη» προξενήτρα «έβαζε» στο μάτι δυο νέους του χωριού, ένα νέο και μια νέα, που κατά τη γνώμη της θα έκαμναν ένα ταιριαστό ζευγάρι. Βάζοντας την σκέψη της σ' έφαρμογή, πήγαινε πρώτα στο νέο. Έβρισκε μια ευκαιρία στο δρόμο, στον κάμφο, στην εκκλησία σε κανένα γάμο ή κάπου αλλού για να του μιλήσει και να δει την ιδέα του.

Αν η ιδέα του ήταν μάλλον ευνοϊκή, αν δηλαδή ο νέος δεν ήταν απόλυτα αρνητικός, προχωρούσε στο επόμενο βήμα. Πλησίαζε τους γονείς του νέου. Βολιδοσκοπούσε πρώτα τη μητέρα, αυτή το ανέφερε στον πατέρα και, αν τα πράγματα πήγαιναν καλά, τότε έστρεφε την προσοχή της προς την άλλη πλευρά. Πήγαινε στη μάνα της

κόρης, αυτή το ανέφερε στον άνδρα της και, αν και αυτοί δεν έφεραν ένσταση, τότε η υπόθεση προχωρούσε.

Στην κόρη το ανακοίνωναν σχεδόν μετά τη δική τους απόφαση, γιατί αυτή είχε πάντα το λιγότερο λόγο, μια και οι γονιοί της αποφάσιζαν πως αυτό το συνοικέσιο πρέπει να γίνει.

Είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις που η κόρη έφερε ένσταση και μια τέτοια ήταν, αν αυτή είχε κανένα ισχυρό δεσμό, κανένα κρυφό ειδύλλιο με κάποιο άλλο νέο και δεν ήθελε να το φανερώσει, γιατί ένα τέτοιο επεισόδιο να μαθητευθεί μέσα στο χωριό, θεωρείτο ντροπή και ρεζίλημα που αναστάτωνε οικογένειες και κοινότητα!

Αν μετά τις βολιδοσκοπήσεις της προξενήτρας, που υποτίθεται πως προήρχοντο αποκλειστικά εκ μέρους της, η ανταπόκριση ήταν ολότελα αρνητική, τότε η υπόθεση δε συνεχιζόταν. Αν όμως υπήρχε πεδίο διαπραγμάτευσης, τότε η προξενήτρα πηγαινοερχόταν κατά κανονικά διαστήματα και σε κατάλληλες ευκαιρίες, μέχρις ότου ο σκοπός επιτυγχάνετο.

Το επόμενο στάδιο πια ήταν η «παρουσίαση». Να ζητηθεί επίσημα η κόρη από τους γονείς της και να ακουστούν εκεί ενώπιον των «ταξίματα».

Αμέσως μετά τη συζήτηση αυτή, που πολλές φορές γινόταν με σωστό παζάρεμα από τις δυο πλευρές, που ο ένας προσπαθούσε να αποσπάσει από τον πατέρα της κόρης όσα πιο πολλά μπορούσε, ο πατέρας προσπαθώντας να γλυτώσει με όσο γίνεται πιο λίγα, έδιναν πια τα χέρια και περνούσαν στο τραπέζι για φαγοπότι, και για να χαιρετίσουν το ευχάριστο γεγονός!

Μετά από λίγες μέρες όριζαν και την ιερομηνία των επίσημων αρραβώνων.

Οι αρραβώνες ευλογούνταν είτε στο σπίτι της νύφης, όπου καλούσαν τον ιερέα του χωριού, τους συγγενείς και κουμπάρους, είτε στην εκκλησία.

Μετά τους επίσημους πια αρραβώνες, το βράδυ γινόταν συμπόσιο με πολλούς καλεσμένους.

Τα προαναφερθέντα «ταξίματα» ή οι υποσχέσεις για την προικοδότηση της κό-

ρης έπρεπε κάποτε να επισημοποιηθούν για να είναι ασφαλισμένοι εκείνοι στους οποίους τα υποσχέθηκαν ότι θα τα πάρουν στα σίγουρα. Γι' αυτό όταν ερχόταν η επίσημη στιγμή των γάμων, γινόταν το συμφωνητικό έγγραφο, το γνωστό με το όνομα «προικοσύμφωνο».

ΤΟ ΠΡΟΙΚΟΣΥΜΦΩΝΟ

Το προικοσύμφωνο ήταν μια συμφωνία που γινόταν μεταξύ των οικογενειών των μελλονύμφων, και τούτο ήταν μια μεγάλη και σοβαρή υπόθεση, ενείχε θέση επίσημου συμβολαίου και παρουσιαζόταν κάποτε και στο δικαστήριο. Η σύνταξη του προικοσύμφωνου, γινόταν στην παρουσία των συμπεθερών από τον ιερέα του χωριού, το δάσκαλο ή το μουχτάρη (κοινοτάρχη), και υπογραφόταν, εχαρτοσημαίνεται και εσφραγίζετο.

Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΜΝΗΣΤΕΙΑΣ

Μετά την υπόσχεση γάμου ή και μετά τους αρραβώνες ακόμη, ο νέος δεν μπορούσε να επισκέπτεται τη μνηστή του όποτε ήθελε, ούτε μπορούσε να την ξεμοναχιάσει και να μείνουν μόνοι, μακριά από τους άλλους για πολύ χρονικό διάστημα.

Γι' αυτό όταν επρόκειτο να επισκεφθεί την κόρη, ειδοποιούσε πρώτα, την οικογένεια και καθόντουσαν όλοι μαζί να μιλήσουν.

Μόνο κατόπιν αδείας των γονιών μπορούσαν οι δυο μνηστευμένοι να πάνε κάπου μαζί, να βγουν, στο δρόμο, να επισκεφτούν κανένα συγγενή, να κρυφομιλήσουν λιγάκι οι δυο τους και να κλέψουν κανένα φιλί!

Αυτή ήταν η τακτική ρουτίνα μέχρι την ημέρα του γάμου. Με την πάροδο του χρόνου τα αυστηρά και ακραία ήθη χαλάρωναν και οι δυο νέοι μετά τους αρραβώνες μιλούσαν μεταξύ τους ελεύθερα, τόσο στην παρουσία άλλων, όσο και ιδιαιτέρως. Ο γαμπρός επισκεπτόταν τη μνηστή του στο σπίτι της συχνότερα και όποτε ήθελε.

ΜΕΡΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Σαν έφτανε η μέρα του γάμου και άρχιζαν οι προπαρασκευές για τους γάμους τους, ένα από τα κύρια μελήματα ήταν και η εξασφάλιση βιολάρηδων. Για το σκοπό αυτό,

μια Παρασκευή, μια δυο βδομάδες πριν από το γάμο ο μέλλων γαμπρός κατέβαινε στην πόλη και πήγαινε στο καφενείο, που σύχναζαν οι μουσικοί. Εκεί ζητούσε ορισμένο βιολιστή που τον καλούσε στο γάμο δίνοντας του και σαν βεβαίωση δυο κεριά, συνήθως λαμπάδια.

Σαν έφτανε η τελευταία μέρα, πού ήταν το Σάββατο πριν από το γάμο, ο γαμπρός ή ο απεσταλμένος του έφθαναν στην πόλη με τα γαϊδουρία ή τα μουλάρια για να μεταφέρει τους βιολάρηδες στο χωριό. Η άφιξη των μουσικών χαιρετίζεται με ενθουσιασμό.

Ο συγγραφέας συνεχίζοντας αναφέρεται στις δραστηριότητες της παραμονής του γάμου. Νυφικό κρεβάτι, το λουτρό της νύφης, το ρέσι. Άλλα έθιμα, άλλοι καιροί. Ολόκληρες διαδικασίες ακολουθούσαν και προηγούνταν του πολυπόθητου γάμου.

ΤΟ ΝΥΦΙΚΟ ΚΡΕΒΑΤΙ

Το Σάββατο τόσο στις πόλεις και στα προάστια, όσο και στα απομακρυσμένα χωριά, η κύρια δραστηριότητα των γαμήλιων εργασιών ήταν το ράψιμο του νυφικού κρεβατιού.

Αμέσως μετά την άφιξη των βιολάρηδων και το μεσημεριανό γεύμα, ειδικές γυναίκες θγαίνουν γύρω στο χωριό για το «κάλεσμα στο κρεβάτι». Το κάλεσμα γινόταν με ποικίλους τρόπους, που διέφεραν από τόπο σε τόπο και από χωριό σε χωριό. Οι γυναίκες καλούσαν κάποτε «δια βοής», κτυπώντας την εξώθυρα του σπιτιού και φωνάζοντας, «να κοπιάσετε στο κρεβάτι». Κρατούσαν και μια μερρέχα με ροδόσταγμα και ράντιζαν όσους τυχόν συναντούσαν.

Το ράψιμο ή το «γέμισμα» του νυφικού κρεβατιού ήταν μια ολόκληρη ιεροτελεστία.

Μεταξύ των παρευρισκομένων, που κατά κανόνα ήταν μόνο γυναίκες, καλείτο και ο παπάς του χωριού, για να «κόψει ευλογητός». Αμέσως τότε άρχιζαν τα βιολιά να παίζουν τον ειδικό εναρκτήριο σκοπό, το χορό των «μαλλιών» και του «κρεβατοντύματος ή των προικιών» και ακολούθως το καθιερωμένο «τραγούδι του γάμου».

Κατ' αρχήν οι γυναίκες άπλωναν κάτω ψάθες ή κουβέρτες και πάνω σ' αυτές το

κρεβατόντυμα. Μέσα σε πανέρια είχαν τα διάφορα αντικείμενα που θα έραβαν το κρεβάτι, όπως κλωστές, θελόνια, κορδέλες, κουφέτα, ψαλίδια. Μια από τις γυναίκες έπαιρνε ένα πανέρι από αυτά και υπότους ήχους της μουσικής του «χορού των μαλλιών» και των προικιών χόρευε γύρω από το κρεβατόντυμα σταματώντας σε κάθε πλευρά και κάνοντας υπόκλιση από πάνω, μέχρις ότου συμπληρώσει τρεις γύρους.

Το ίδιο έκανε και δεύτερη και τρίτη γυναίκα με άλλα αντικείμενα, όπως κεντήματα, μαξιλαροντύματα, κλπ. Μετά από αυτό απέσυραν τα πανέρια τους και άρχιζαν να κουβαλούν τα «πλεκτά». Αυτά ήταν προβατίσια μαλλιά, καθαρισμένα και προετοιμασμένα και λέγονταν πλεκτά, γιατί ήταν συνδεδεμένα μεταξύ τους κατά τέτοιο τρόπο που αποτελούσαν μεγάλα κομμάτια με αλυσιδωτή συνοχή. Αυτό το φρόντιζε ο κουρέας από την εποχή που κούρευε το πρόβατο.

Όταν λοιπόν έριχναν αρκετά πλεκτά πάνω στο κρεβατόντυμα, το μάζευαν κατόπιν από τις τέσσερις γωνίες και σχηματιζόταν ένας μεγάλος μπόγος. Καλούσαν τότε το γαμπρό σε ορισμένα χωριά να έλθει να το χορέψει, όπως και γινόταν προς μεγάλη χαρά και όψη των παρευρισκομένων. Μάλιστα πειρακτικά οι γυναίκες έλεγαν, ότι όταν ο γαμπρός δε σηκώσει τον μπόγο και να τον χορέψει, δε δικαιούται να πλαγιάσει στο κρεβάτι.

Μετά από το χορό των μαλλιών και του κρεβατοντύματος, έστρωναν κάτω και ευθύς καθόντουσαν γύρω εφτά μονοστέφανες γυναίκες με τα θελόνια τους, με κόκκινες κλωστές, και άρχιζε το ράψιμο, ενώ ταυτόχρονα ο λαουτάρης άρχιζε τα σχετικά τραγούδια.

Όση ώρα τοποθετούσαν οι γυναίκες με προσοχή τα πλεκτά, που πολλές φορές έφθαναν το μισό μέτρο ύψος, οι βιολάρηδες ασχολούνταν με την επίκληση του θείου με τραγούδια σαν κι αυτά:

Όρα καλή τζι' ώρ' αγαθή τζι' ώρα ευλογημένη

*τούτ' η δουλειά π' αρκέσαμεν να 'ναι
στερεωμένη.*

Μετά την τοποθέτηση των πλεκτών μέσα στο κρεβατόντυμα, άρχιζε το ράψιμο από τις επτά μονοστέφανες γυναίκες. Στο ράψιμο δεν επιτρέποντο ούτε χήρες, ούτε διπλοπαντρεμένες, ούτε ελεύθερες.

Σαν τέλειωνε κι αυτό, έπαιρναν ένα μωρό αρσενικό και το κυλούσαν απάνω στο φρεσκοραμμένο κρεβάτι από τη μια μεριά στην άλλη, κι αυτό θεωρείτο σαν καλός οιωνός για την ευγονία των νεονύμφων.

Ταυτόχρονα με το κύλισμα του μωρού έριχναν πάνω στο κρεβάτι και μια χούφτα κουφέτα του αμυγδάλου και τότε όλα τα παριστάμενα κορίτσια της «ηλικίας», ορμούσαν απάνω στο κρεβάτι για ν' αρπάξουν από τα κουφέτα αυτά να τα θάλουν το θράδυ κάτω από το μαξιλάρι τους, για να ονειρευτούν το νέο που θα κάμουν σύζυγό τους.

Μετά από αυτό, άρχιζαν οι γυναίκες να τροποθετούν πάνω στο νυφικό κρεβάτι διάφορα προικιά. Άρχιζαν με δυο μεταξωτά ή κουκκουλλάρικα σεντόνια που τα τοποθετούσαν πάνω στο κρεβάτι στις διαγωνίες μετά-ακολουθούσαν τα κεντητά τραπέζο-μάντηλα, τα κεντητά μαξιλαροντύματα, και συνέχιζαν με άλλα, ανάλογα με την οικονομική κατάσταση της νύφης, τα πιο αντιπροσωπευτικά είδη της προίκας της. Τοποθετούσαν κατόπιν ένα μαντήλι απλωμένο στο μέσο του κρεβατιού και οι μουσικοί καλούσαν όλους τους παρευρισκομένους να ρθουν να «πλουμίσουν» το κρεβάτι.

*Φωνάζετε τους συγγενείς να 'ρτουν
να το πλουμίσουν,
στον Αιν Τάφον του Χριστού να παν
να προσκυνήσουν.*

Μετά το πλούμισμα τόσο του κρεβατιού όσο και των μουσικών, οι γυναίκες σήκωναν απάνω στα χέρια τους το κρεβάτι και υπό τους ήχους πάλι του εναρκτήριου σκοπού με τον οποίο χόρευαν τα προικιά και το κρεβατόντυμα, χόρευαν λιγάκι το καλοραμμένο κρεβάτι

ΤΟ ΣΤΟΛΙΣΜΑ

Με το ξημέρωμα της Κυριακής όλο το συ-

νεργείο και το προσωπικό του γάμου βρισκόταν στο πόδι. Είναι δυο μετά το μεσημέρι της Κυριακής και οι κοπέλες του χωριού καλοντυμένες με τα γιορτινά τους και με ό,τι καλύτερο είχαν να φορέσουν συγκεντρώνονταν στο σπίτι της νύφης. Εκεί οι κουμπάρες έφερναν τα σύνεργα που θα στόλιζαν τη νύφη. Το στόλισμα ήταν μεγάλη υπόθεση, σωστή ιεροτελεστία. Κάθιζαν τη νύφη πάνω σε μαξιλάρι και τούτο για ευνοήτους λόγους, για την προστασία του νυφικού φορέματος, αφ' ενός, και αφ' ετέρου να έχει πιο θεατή θέση.

Δίπλα οι μουσικοί άρχισαν να ανακρούουν τη μελωδία, του γνωστού «τραγουδιού του γάμου» και τα τραγούδια για το στόλισμα της νύφης.

*Άγια στολίστε την καλά την πεντα-
πλουμισμένην,
τζι απού την έσι' η μάνα της μες στα
χρυσά χωσιμένην.*

Καθόλη τη διάρκεια που οι γυναίκες κατεγίνοντο με το κτένισμα της νύφης, το μακιγιάρισμα με τα κοκκινάδια, την πούδρα, τις σκιές, τα αρώματα, οι μουσικοί συνέχιζαν να της τραγουδούν και να προκαλούν συγκίνηση και δάκρυα στους παρευρισκομένους:

*Ε την δαμαί τζιαι δέτε την τζι αν έσι
αίπιν
πέτε, έν' σαν τον ήλιον τον χρυσόν
την ώραν που γεννιέται.
Σήμερ' αλλάσσ' ο ουρανός, σήμερ'
αλλάσσ' η μέρα,
σήμερον ποχωρίζεται παιδίν που την
μητέρα.
Φωνάζετε της μάνας της να' ρτει να
την ιζώσει
τζιαι να της δώσει την ευτζιήν τζιαι
να την παραδώσει.*

Την στιγμή αυτή η μητέρα ερχόταν με ένα μαντήλι κόκκινο κι έζωνε την κόρη της και τη φιλούσε, αγκαλιαζόντουσαν και έκλαιαν. Το ζώσιμο της νύφης από τη μητέρα με το κόκκινο μαντήλι θεωρείτο μια επιβεβαίωση της ταρθενικότητας της νύφης.

Αμέσως μετά το στόλισμα της νύφης οι μουσικοί συνοδευόμενοι από νέους πήγαιναν στο σπίτι του γαμπρού. Εκεί τους περίμεναν ο γαμπρός, οι κουμπάροι, ο κουρέας του χωριού και άλλοι.

Παίρναν τη θέση τους οι «βιολάρηδες» κι άρχιζε το μελωδικό τραγούδι με τους επαίνους του γαμπρού. Ο κουρέας φρόντιζε να περιποιηθεί τα μαλλιά του γαμπρού, το μουστάκι του, να τον διπλοξυρίσει με «κόντρα» και να του βάλει τις κολόνιες και τις πούδρες, και οι κουμπάροι να του φορέσουν το κολλαριστό πουκάμισο, μεταξωτό ή κουκκουλάρικο, και ό,τι άλλο χρειαζόταν για την περίπτωση. Οι μουσικοί στο μεταξύ τραγουδούσαν:

*Σήμερα λάμπ' ο ουρανός, σήμερα
λάμπ' η μέρα,
ξιουρίζουν τζιαι τον νιόγαμπρον με
την πολλήν μανιέραν.*

Η ΓΑΜΗΛΙΑ ΠΟΜΠΗ

Αφού τελείωνε η διαδικασία του στολίσματος της νύφης και του ξυρίσματος του γαμπρού, η πομπή αναχωρούσε για την εκκλησία. Προηγούνταν τα βιολιά, ακροούνταν ένα εμβατήριο, ακολουθούσαν ο παπάς με το θυμιατό, πίσω του ο γαμπρός, που τον κρατούσε από το χέρι ο πατέρας του, και πιο πίσω ακολουθούσε η νύφη ακουμπισμένη στο μπράτσο του πατέρα της. Μετά οι κουμπάροι και κουμπάρες, πλάι ο ένας στον άλλο. Η καμπάνα του χωριού κτυπούσε συνεχώς χαρμόсуна και η όλη συνοδεία, μικροί και μεγάλοι, ακολουθούσαν την πομπή.

Σαν έφθαναν στην εκκλησία, σταματούσαν τα βιολιά, έπαυε η καμπάνα να κτυπά και όλοι μπαίνανε στην εκκλησία για τα στεφανώματα.

Ο παπάς έμπαινε πρώτος στην εκκλησία, ακολουθούσε ο γαμπρός και έστηναν πλάι του τη νύφη και το μυστήριο άρχιζε με τους νεόνυμφους πλαισιωμένους από τους κουμπάρους και τις κουμέρες. Την ώρα που ο παπάς έψαλλε το «Ησαΐα χόρευε», μαζί με το ανδρόγγυνο έδιναν κύκλο και οι κουμπάροι, τους ράντιζαν με σιτάρι, ρύζι, βαμβακόπορο και νομίσματα και απ' έξω φίλοι

τους, για να τους πειράξουν, τους κτυπούσαν στη ράχη, χωρίς να μπορούν να διαμαρτυρηθούν, κι έτρωγαν της χρονιάς τους. Πολλές φορές όμως παραφέρονταν και το θέμα γινόταν σκάνδαλο, γι' αυτό με την επέμβαση της εκκλησίας το έθιμο τούτο εξέλιπε.

Μετά το τέλος του μυστηρίου η πομπή εξαχύνετο από την εκκλησία. Κτυπούσε και πάλι χαρμόсуна η καμπάνα, οι μουσικοί που περίμεναν έξω από την εκκλησία ανέκρουαν το εμβατήριο, τα εξαπτέρυγα ακολουθούσαν τα βιολιά, πίσω ο παπάς με το θυμιατό έψαλλε, ακολουθούσαν οι νεόνυμφοι (η νύφη ακουμπούσε τώρα στο μπράτσο του γαμπρού) και μετά οι κουμπάρες και κουμπάροι πλάι κατά ζεύγη, ενώ σε μεγαλύτερα μέρη οι τολμηρότεροι κρατούσαν κι αυτοί «μπράτσο», όπως και οι νεόνυμφοι. Στη συνέχεια όλοι οι άλλοι ακολουθούσαν.

Φτάνοντας έξω από το σπίτι των νεόνυμφων, σε διάφορα μέρη είχαν διάφορα έθιμα. Π.χ. η μητέρα της νύφης έπαιρνε ένα μαντήλι ή σάλι που είχε στον ώμο της και το τοποθετούσε πάνω στον ώμο του γαμπρού της. Τούτο εσήμαινε ότι από τώρα και στο εξής η ευθύνη που είχε για την κόρη της, μεταβιβάζονταν σ' αυτόν. Οι πειρακτικές όμως γλώσσες έπλασαν ένα ευτράπελο ρητό, που 'λεγε ότι η χειρονομία αυτή υπονοούσε «κόντραν είχα τζι' έβκαλά την τζιαι στον ώμο σ' έβαλά την».

Αλλού ράντιζαν το ζεύγος με σιτάρι, και τους κάπνιζαν από όπου περνούσαν. Άλλο επίσης έθιμο ήταν ο γαμπρός να ρίξει ένα ρόδι πάνω από το ανώφλι της εξώπορτας και να σκορπίσει, σημείο ευγονίας, με τον ίδιο τρόπο να σκορπίσουν παντού οι απόγονοί τους. Αλλού πάλι είχαν ετοιμο ένα πετεινό και τον έδιναν στο γαμπρό να τον σφάξει, δίδοντας διάφορες ερμηνείες.

Μπαίνοντας μέσα στο σπίτι του γάμου άρχιζε μια πυρετώδης δραστηριότητα. Πρώτα η νύφη, κάποτε και ο γαμπρός, τοποθετούνταν πάνω σε ένα καναπέ (σούφα) και τις εργασίες ανέλαμβαναν οι διάφοροι εντεταλμένοι. Αρχίζαν τα κεράσματα.

Αυτά ήταν τα ονόματα των προσφερομέ-

νων γλυκών. Σε πολλά χωριά, αντί για τα γλυκίσματα αυτά, συνήθιζαν το γλυκό του κουταλιού, που ήταν του αμυγδάλου, του μοσφίλου, του κυδωνιού ή του κερασιού. Άνδρες και γυναίκες με τους δίσκους στα χέρια και με δεκάδες ποτήρια νερό και κουταλάκια ακολουθούσαν αυτούς που κρατούσαν το νλυκό.

ΤΟ ΚΑΛΕΣΜΑ

Τα εσπερινά της Κυριακής ένας ή δυο νέοι συγγενείς του γάμου, κάποτε και ο ίδιος ο γαμπρός, βγαίνουν στο γύρο του χωριού, για κάλεσμα στο νυχτερινό τραπέζι. Αυτοί ήταν κατά κανόνα εφοδιασμένοι με μαγγούρες, πρώτο για να προστατεύονται από τους πολυπληθείς σκύλους του χωριού και δεύτερο για να κτυπούν τις πόρτες και να καλούν στο γάμο.

Το Σάββατο π.χ. γινόταν από γυναίκες που γυρνούσαν στο χωριό με τις μερρέχες και το ροδόσταγμα και καλούσαν για το ράψιμο του κρεβατιού. Κάποτε δίναν και κουλούρι, κάποτε δίναν και κεριά. Την Κυριακή καλούσαν οι άνδρες με τις μαγγούρες και δια βοής: «Να κοπιάσετε στα τραπέζια». Το ίδιο γινόταν και τη Δευτέρα και την Τρίτη.

Μετά τα κεράσματα άρχιζαν τα βιολιά και ξεπηδούσαν οι πρώτοι χορευτές. Συνήθως ένα ζευγάρι ευσταλείς νέοι, χόρευαν μια σειρά από αντικριστούς και άλλους χορούς, για να δείξουν τη λεβεντιά και την καπατσούνη τους μπροστά στον κόσμο, μα προπαντός στα κορίτσια, που τους παρακολουθούσαν με τόση λαχτάρα. Το ένα ζεύγος διαδεχόταν το άλλο, τα τραγούδια κι οι χοροί των ανδρών έδιναν κι έπαιρναν μέχρι της διακοπής, για να δειπνήσουν οι βιολάρηδες και να στρωθούν τα τραπέζια της βραδιάς για τον κόσμο.

ΔΕΥΤΕΡΑ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ

Την άλλη μέρα, δεύτερα ημέρα του γάμου, οι δυο συμπεθέρες πήγαιναν στο νυφικό θάλαμο, από όπου είχε ήδη φύγει το ανδρόγυνο, για να δουν τα σημάδια, ή τα «κορασάτα», όπως έλεγαν. Αυτά ήταν τα σημεία της παρθενίας της νύφης και που φαινόταν πάνω σ'ένα ειδικό πανί που ήταν τοποθετημένο πάνω στο νυφικό κρεβάτι για το σκοπό αυτό. Τα «σημάδια» αυτά έδιναν ικανοποίηση στις συμπεθέρες ότι η

νύφη ήταν αγνή παρθένα προ του γάμου της και επιπλέον φανέρωναν και την ικανότητα του γαμπρού στην εκτέλεση των συζυγικών του καθηκόντων.

Μάλιστα σε ορισμένα χωριά, το πανί αυτό με τα σημάδια του κρέμαζαν πάνω σ' ένα σχοινί σε περίοπτο μέρος του σπιτιού ή της αυλής, σε κοινή θέα. Σύντομα όμως, ο τρόπος αυτός της επίδειξης περιορίστηκε μέσα στο νυφικό θάλαμο και μόνο μεταξύ των συμπεθέρων ή των αμέσως ενδιαφερομένων, αργότερα όμως εξέλιπε και τούτο το σύστημα.

Απ' εδώ και μπρος, η μέρα κυλούσε με πολλές χαρούμενες κι ευτυχισμένες δραστηριότητες. Κάποτε, όμως, συνέβαιναν και ατυχήματα και τότε άρχιζαν τα παρατραγούδα. Συνέβαινε δηλαδή να μην υπάρξουν «σημάδια», γιατί ο γαμπρός δεν κατόρθωσε να εκτελέσει τα συζυγικά του καθήκοντα. Ο άνθρωπος είτε από τη μεγάλη συγκίνηση, είτε από τη μεγάλη κούραση και αγρύπνια, είτε από υπερβολικό ποτό ή και από όλα αυτά μαζί, δεν τα κατάφερε... Θεέ μου, τι ντροπή!! Μεγάλη ταραχή, κρυφός καημός που μετεδίδετο από τις δυο συμπεθέρες κρυφά και μυστικά στους συμπεθέρους και κρυφά και μυστικά προχωρούσε από στόμα σε στόμα και από αυτί σε αυτί, που σχεδόν μέχρι το βράδυ το μάθαινε όλο το χωριό. Η εξήγηση του φαινομένου ήταν ότι «εδήσαν το γαμπρό», που σήμαινε πως κάποιος του έκαμε μάγια! Αλλά τα μάγια αυτά έπρεπε να λυθούν και αυτός που μπορούσε να τα λύσει ήταν ο «ειδικός», που κάποτε ήταν στα χωριά κάποτε σε κάποιο γειτονικό και κάποτε σε απομακρυσμένη πόλη.

Ο ΧΟΡΟΣ ΤΟΥ ΑΝΔΡΟΓΥΝΟΥ

Ο χορός του ανδρογύνου γινόταν πρωτιμή των καλεσμένων και παρευρισκομένων από τη μια, αλλά και για το «πλούμισμα» του ανδρογύνου από την άλλη. Ο χορός του ανδρογύνου ήταν η γυναικεία σουίτα των αντικριστών χορών, από τον πρώτο μέχρι και τον τρίτο. Ας σημειωθεί ότι, για την παλιά εποχή, «ο σκοπός» αυτός ήταν μια μοναδική περίπτωση κατά την οποία ο ίδιος χορός, όντας γυναικείος, χορευόταν και από άνδρα